

Labahn esittää erinomaisen yleiskatsauksen siihen, miten Johanneksessa esiintyvää termiä *parrhēsia* ("suora puhe") käytettiin kreikkalaisessa ja juutalaisessa kirjallisuudessa. Johanneksen tapa käyttää termiä muistuttaa ennen kaikkea Septuagintaa, jossa *parrhēsia* liittyy usein Jumalan ilmoitukseen, mutta samalla termi tarjoaa liittymäkohdan kertomuksille suorapuheisuudestaan tunnetuista filosofeista. Mielenkiintoinen yksityiskohta Labahmin artikkelissa on se, kuinka koko diskurssi kääntyy teologisesta historialliseksi, kun hän siirtyy Johanneksen evankeliumista vertailuaineistoon. Vain evankeliuminkohtia analysoidessaan Labahn puhuu "Jeesuksen avoimesta eksistenssistä" ja "pelon täyttämättä eksistenssistä" sen vastakohtana (s. 326–327). Tällaisia muotoiluja ei esiinny muiden lähteiden kuvailussa, vaikka käsitelty termi pysyy samana.

Lang esittelee kiinnostavia yhteyksiä Senecan "lohdutuskirjeiden" ja Johanneksen jäähyväispuheen (Joh. 13–17) välillä. Yhteydet kuitenkin rajoittuvat muutamiiin yhteisiin teemoihin. Lang yrittää hahmottaa Johanneksen jäähyväispuheesta samanlaisen "kaavan" kuin Senecan teksteistä (s. 396–405), mutta tämä johtaa osittain väkisiin vertailuihin. Johannekselta ei esimerkiksi löydy selkeää vertailukohtaa Senecan pohdintoihin liian varhaisesta kuolemasta. Scholtissek esittää moniulotteisen ja valaisevan kokonaiskuvan ystävyuden eri aspekteista antiikin maailmasta ja siitä kuinka Johanneksen jäähyväispuheen lausumat (erityisesti ystävien puolesta kuoleminen, Joh. 15:13) heijastavat oman aikansa yleisiä näkemyksiä.

Eksegeettisten tutkielmien lisäksi kirjassa on suhteellisen monta tutkimushistoriallista katsausta. Jörg Freyn yleiskatsaus siitä, mitä Johanneksen taustasta on vuosien varrella sanottu, on hyödyllinen johdanto aiheeseen, mutta kahden muun tutkimushistorian (Labahn ja Lang Johanneksen ja synoptikkojen suh-

teesta; Christina Hoegen-Rohls Johanneksen ja Paavalin suhteesta) anti jää kirjan aiheen kannalta suhteellisen vähäiseksi.

Teologinen jargon nousee pintaan muutamassa artikkelissa, mutta ei onneksi kovin monessa. Udo Schnellen "historiallismeneuttinen" essee kuuluu suurelta osin tähän sarjaan. Siinä kuitenkin korostetaan aiheellisesti, ettei Uuden testamentin tekstejä voi ymmärtää pelkästään Vanhan testamentin ja juutalaisten tekstien valossa. Huomioon on otettava niiden laajempi kulttuurinen konteksti. Thomas Poppin artikkeli toistoista Johanneksen evankeliumista on aiheeltaan mielenkiintoinen, mutta pomppi teologinen tulkinta (esim. s. 560, s. 584) peittää alleen ohueksi jäävän historiallisen vertailun. Esimerkit toiston käytöstä antiikin muissa lähteissä ovat luonteeltaan hyvin erilaisia kuin toistot Johanneksen evankeliumissa (suurin osa on peräisin runoteksteistä), eikä Popp onnistu punomaan lankoja vertailuaineiston ja tutkimansa Johannes-jakson (6:60–71) välillä kovin hyvin yhteen.

ISMO DUNDERBERG
PROF., HELSINKI

HANNU MUSTAKALLIO
Pohjoinen hiippakunta:
Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850–1939.
Julkaisijat Kuopion hiippakunta ja Oulun hiippakunta. Helsinki: Kirjapaja 2009. 544 s.

Pohjois-Suomen kirkkohistorian tutkimus on viime vuosina edistynyt monien tasokkaiden tutkimusten ansiosta. Mainitsen esimerkkinä vain Seppo Lohen tutkimukset lestadiolaisuuden leviämisestä ja hajaannuksista, Ritva Kyllin väitöskirjan kirkon ja saamelaisten

kohtaamisesta 1742–1886 ja Hannu Mustakallion monipuolisen tutkimustyön, jonka tähtenä oli iso työ Oulun Diakonissakodin historialta 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Pohjoisen luterilaisen kirkon tutkimuksen sarkaa yleensä ja nimenomaan Mustakallion panosta siinä laajentaa nyt olennaisesti hänen julkaisemansa pohjoinen hiippakuntahistoria.

Paitsi että Kuopion–Oulun hiippakunnan historia on pohjoisen Suomen ja Pohjoiskalotin (nyt kai pitäisi sanoa Barentsin alueen) kirkkohistoriaa, se on vähintäänkin yhtä paljon, ehkä enemmänkin myös Suomen luterilaisen kirkon historiaa. Kirkkomme hiippakuntahistoriassa edettiin ensin lännestä (Turusta) itään ja perustettiin vuonna 1554 Turun hiippakunnan itäisistä osista Viipurin hiippakunta. Hiippakunnan piispanistuin siirrettiin vuonna 1723 Porvooseen. Uusi hiippakunta-askel ja nyt pohjoiseen suuntaan otettiin vasta 300 vuoden kuluessa aiemmasta, kun vuonna 1850 perustettiin koko Pohjois-Suomen Savoä myöten käsittänyt Kuopion hiippakunta. Ruotsissa, Upsalan hiippakunnassa, askel pohjoiseen otettiin jo vuonna 1647, kun Härnösandin hiippakunta perustettiin. Sen ansiosta esim. saamelaisen kirjalliskristillinen opetus saatiin Lapin koulujen ansiosta aivan toiselle tasolle kuin Turun hiippakuntaan kuuluneessa Kemin Lapissa. Toisaalta kun Turun hiippakunnassa väestö ei 1500-luvun puolivälistä 1700-luvun puoliväliin juuri kasvanut vaikeiden aikojen vuoksi, ei painetta hiippakunnan jakamiseen juuri ollut. Tarve kasvoi vasta 1800-luvulla väestön nopeasti lisääntyessä. Härnösandin hiippakunnasta lohkaisiin Luulajan hiippakunta vuonna 1904. Suunnilleen samaan aikaan, vuonna 1900, tuli Oulusta piispankaupunki.

Olavi Rimpiläisellä oli tapana tärkeiden asioiden hoitamisesta sanoa, että "kirkolla on aikaa". Kirkolla on ollut aikaa – ja samalla ymmärrystä – pohjoisessa myös hiippakuntansa historian kirjoit-

tamisessa. Mustakallio kertoo saatesanoissaan, miten sopimus hiippakunnan historian kirjoittamisesta tehtiin Kuopion ja Oulun hiippakuntien kanssa vuoden 1986 alussa. Oli ennakoitavissa, että työ yhdeltä kirjoittajalta enemmän aikaa kuin useammalta. Toisaalta alun perin oli tarkoitus tehdä nyt valmistunutta puolta suppeampi kirja. Historian tutkimisen ja kirjoittamisen vaatimaa aikaa on mahdoton tarkasti ennakoida. Siihen vaikuttavat kovin monet tekijät: aihe, tutkijan ja tilaajan työlle asettamat vaatimukset ja elettävä elämä kaikessa moninaisuudessaan. Mustakallio on runsaat kaksi vuosikymmentä kestäneen tutkimustyönsä aikana kaiken aikaa tutkinut kirkkohistoriaa moniaiheisesti ja kouliutunut erityisesti pohjoisen kirkkohistorian suvereeniksi asiantuntijaksi. Koko hänen runsas julkaisemisensa, diakoniahistoriasta lähtien, on koitunut Oulun hiippakunnan eduksi ja erityisesti nyt arvioitavan hiippakuntahistorian hyväksi tavallaan sen osatutkimuksina. Kasvanut sivumäärä on mahdollistanut monipuolisen ja perusteellisen käsittelyn ja korkean tutkimuksellisen laadun.

Aiemmat hiippakuntahistoriaprojektit, Turun tuomiokapitulin historia (1976) ja Viipurin-Porvoon-Tampereen hiippakunnan historia (2005), tehtiin ryhmätutkimuksina. Ne myös onnistuivat hyvin ja ovat tasapainoisia. Suuren, alueellisesti monitahoisien hiippakunnan historian kirjoittaminen yhden tutkijan projektina on ollut lievästi sanoen haasteellinen tehtävä. Se on vaatinut korkean ammattitaidon lisäksi kurinalaisuutta ja pitkäjänteisyyttä. Epäilemättä Mustakallion etuna on ollut se, että hän on tuntenut pohjoisen hiippakunnan historian kirjoittamisen henkisesti ja hengellisesti läheiseksi ja omakseen – jo siksi, että hänen omaisiansa ja sukulaisiaan on aikojen kuluessa palvellut pohjoista hiippakuntaa.

Henkilökohtainen kiinnostus asioiden läpikäymiseen pohjia myöten on epäilemättä ollut motiivi, joka on samalla vienyt Mustakallion

huimiin suorituksiin erityisesti lähdeyöskentelyssä. Jo yksin tuomiokapitulin mittavien lähdesarjojen läpikäyminen on vaatinut kuntoa; Oulun maakunta-arkiston loistava Laestadiana-kokoelma ja muut yksityiskokoelmat, Kansallisarkiston viralliset ja henkilöhistorialliset sekä Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmat ovat täydentäneet ja monipuolistaneet lähdeaineistoa. Yksityiskohtana mainittakoon piispa J. R. Koskimiehen tunnollisesti pitämät päiväkirjat, joita monipuolisesti käyttämällä Mustakallio on päässyt syvälle piispalliseen ajatusmaailmaan ja tekemisen taustoihin. Painettujen lähteiden luettelo on uskomaton, samoin kahlattujen sanomalehtien lista, puhumattakaan kirjallisuudesta. Kaikkea on tietenkin käytetty: siitä ovat vakuutena kirjan lähes 2000 tarkkaa, yksilöllistä lähdeviitettä. On huomattava, että samassa viitteessä on yleensä viittauksia useisiin lähteisiin ja kirjoihin.

Pitkän, lähes sata vuotta käsittäneen (1850–1939) ajanjakson, monitahoisien kehityksen ja kirkon laajan toimintakentän tutkimisesta ei olisi ollut mahdollista selviytyä ilman näkökulman ja tutkittavien asiakokonaisuuksien valintaa ja rajaamista. Se on tuonut käsittelyyn myös ongelmakeskeisyyttä. Peruskuvan kehityksestä tarjooa kronologinen päälukujäsenyys. Kuopion hiippakunta- ja piispanistuinvaihe on ollut luonnollista jakaa kahdella piispojen Frosterus (1850–1884) sekä Johanssonin ja Collianderin (1885–1900) mukaan. Kolmannen pääluvun runkona on ollut jälleen pitkäaikaisen piispan J. R. Koskimiehen piispuuskausi piispanistuinten siirryttyä Ouluun. Uuden piispan, J. A. Mannermaan virkakauden alku osuu vuoteen 1939, jolloin Kuopion hiippakunta perustettiin uudelleen ja piispanistuin palasi Kuopioon. Ajanjaksoon sattui myös talvisota (1900–1939).

Pääluvuissa näkökulma on monitahoinen: hallinto- ja henkilöhistoriallista kirkkopoliittikkaa ryrittää aatehistoria. Keskeiset asia-

kokonaisuudet ovat hiippakunnan perustaminen taustoineen, toiminnan ulkoiset ja sisäiset puitteet sekä hiippakuntajaotuksen ja piispanistuimen muutokset. Edelleen tutkimuksen keskiössä ovat piispat (piispanvalinnat, piispojen persoonallisuus ja heidän työssä erityispiirteet) sekä tuomiokapituli (sen kehitys, jäsenet ja heidän monitahoiset valintansa ja kapitulin toiminta). Mustakallio nostaa esille piispojen varjosta myös tuomiorovastit, assessorit ja notaarit. Kun vaihtuvuutta oli melkoisesti, myös pysyvyyttä tarkastellaan: Oulun tuomiokapitulin uskollisena puhtaaksikirjoittajana palveli neiti Anna Forsberg yhteensä 50 vuotta vuodesta 1905 lähtien, neljän piispan virkakaudet lukuun ottamatta Koskimiehen viittä ensimmäistä vuotta. Mustakallio jopa mainitsee, että neiti Forsberg käytti vuodesta 1912 lähtien samaa Smith-Premier-merkkistä kirjoituskonetta.

Seurakuntakehityksestä Mustakallio erittelee keskeiset kehityspiirteet, kuten seurakuntaorganisaation ja -jaotuksen kehityksen tänä kappeliseurakuntien itsenäistymisen suurena murrosaikana. Hän tarkastelee yksityiskohtaisemmin muutamia yleisiä kirkkohistoriallisista merkitystä omaavia seurakuntia kuten Karttulan ja Petsamon seurakuntia. Niin ikään hiippakunnan papiston muotoutumista ohjanneet kehityslinjat esitellään kiinnittämällä huomiota papiston määrän ja rakenteen kehitykseen, pappisvihkimyksiin, pappispulaan ja sen syihin, pappien poliittisuuteen routavuosina ja 1930-luvun aitosuomalaisuuden aikana.

Toiminnallisesta puolesta tutkimuksen kohteina ovat piispantarkastukset ja niiden luonne eri piispoilla. Koska Turun hiippakunnan aikana oli 1700-luvun lopulta lähtien ollut eri syistä yli puolen vuosisadan täydellinen katkos piispan-tarkastuksissa, tämä instituutio ja käytäntö käynnistettiin nyt uudelleen perimmäistä Lappia myöten. Myös kirkkokansa sai totuttautua piispalliseen vaativuuteen kristil-

lisen kuntoisuuden vaatimuksissa. Mustakallio on tuonut esille varsinkin niitä toiminnallisia erityispiirteitä, joilla oli merkitystä koko Suomen kirkon ja kirkkohistorian kannalta. Tällaisia olivat muun muassa diakonian alkuvaiheet, pyhäkoulut, kirkollinen ulkosuomalaistyö (Muurmanni), Lapin kirkolliset olot ja erityistoimet saada pappeja Lapin seurakuntiin, saamelaisten kristillisen kasvatuksen edistäminen ja kirkon ponnistelut saamenkielisen opetuksen edistämiseksi, kirkollinen rajaseututyö sekä evankelioiminen Lapin tukkityöläisten keskuudessa. Luonnollisesti kirkon ja herätysliikkeiden, erityisesti lestadiolaisuuden, suhteet ja vuorovaikutus ovat keskeisesti esillä eri piispojen vaikutusaikoina. Mustakallion tutkimus rikastuttaa näiltä osin pohjoisen Suomen kirkkohistorian tunteista.

On huomattava, että Mustakallio on kaivanut uusista, alkuperäisistä lähteistä uutta ja täydentävää tietoa jo olemassa olevan tutkimuksen tueksi. Kaikessa tässä teos on viimeisen päälle tutkimuksellinen.

Mustakallion teos antaa runsaasti tilaa henkilöhistorialle: tekijä kuvaa tarkasti keskeisten kirkollisten vaikuttajien henkilökuvia, intressejä ja työn erityispiirteitä kaikine taustatekijöineen. Erityisen ansiokas Mustakallion historia on tutkiessaan kirkollisia sisäpiirejä ja niiden muodostumista mutta myös poleemista kirjoittelua nimimerkkien suojissa erityisesti silloin, kun sopivia henkilöitä ajettiin piispan ja asessorien virkoihin ja sopimattomia kamppailtiin. Lukija vakuuttuu, miten ahkeria ja taitavia kirkolliset piirit olivat punomaan juonia.

Mustakallion teoksen yleinen kirkkohistoriallinen merkitys liittyy nimenomaan piispojen ansiokaaseen, tasapuoliseen tutkimiseen ja kuvaamiseen. Esille nousevat erityisesti vähän tutkitut R. V. Frosterus, J. R. Koskimies ja J. A. Mannermaa. Collianderista ja Johanssonista on jo ennestään enemmän tutkimusta, mutta hekin ansaitsevat paikkansa hiippakuntahistoriassa.

Frosteruksen osalta tulee kiintoisasti esiin hänen tiukka asenteensa Savon herännäisyyteen ja se, miten se muun muassa vaikutti Iisalmen kirkkoherran valintaan. Tällöin piispalla oli myös valtiollista vaikutusvaltaa ja kuten ilmenee, Frosteruksen sopivuus valtiollisessa mielessä oli ollut keskeisesti vaikuttamassa hänen nimitykseensäkin. Lehtorikapitulin jäsenten yksityiskohtainen henkilöhistoriallinen tarkastelu tuo esiin, miten vahvoja suomalaisuusohjelman ajajia he olivat 1850- ja 1860-luvun Kuopiossa.

Vuoden 1869 kirkkolain mukaisen uuden tuomiokapitulin jäsenistä Mustakallio tarkastelee muun muassa asessori Johan Viktor Calamniusta ja Vilhelm Lindstedtiä suomalaisuusmiehinä kirkonkin toiminnassa. Lisäksi hän esittelee Kuopion tuomiokapitulin toimintaa suomalaisuuden ja suomen kielen asian edesauttamisessa kirkon ja sen julkaisutoiminnan kautta. Mustakallio luonnehtii Frosteruksen ajan hiippakuntaa ”fennomaa-niseksi hiippakunnaksi”. Mustakallio osoittaa myös, miten suomenmielisyys (taustalla Yrjö-Koskinen) ratkaisi, että keisari nimitti Calamniuksen tuomiorovastiksi ja samaa rataa sujui myös seuraajan Schwartzbergin valinta.

Suomalaisuuden aate vahvistui Mustakallion mukaan hiippakunnassa myös piispa Gustaf Johanssonin virkakaudella, toimitettiinhan hänen piispanvihkimyksensä ensi kertaa suomen kielellä. Johanssonin paimenkirje oli myös ensimmäistä kertaa laadittu suomen kielellä. Valtakunnallista kirkkopoliittista merkitystä oli myös Johanssonin ja hänen tuomiokapitulinsa ympärille muodostuneella Kuopion koulukunnalla, joka muun muassa vaikutti esimerkiksi Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran perustajana 1891–1892. Johansson oli ensimmäinen Suomen piispa, joka piti vuonna 1886 piispantarkastusta saamelaisten Lapissa, Inarissa ja Utsjoelalla. Mustakallio korostaa, miten piispa Johanssonin panos oli merkittävä sekä saamelaisten vetämisessä

Suomen kirkon piiriin että saamen kielen hoidossa myös kirkon ja kristinuskon kielenä. Johansson kritisoi Ruotsin ja Norjan saamelaispolitiikan tähtäävän saamen kielen hävittämiseen ja oli kielikysymyksessä jyrkästi eri linjoilla. Mustakallio katsoo, että Johanssonin laaja kirjoitussarja Lapista ja lapinmatkoilta *Kansan Ystävässä* vuonna 1896 nosti Lapin yleiseen suomalaiseen tietoisuuteen. Sittemmin piispa Koskimies jatkoi Johanssonin aloittamaa saamelaispolitiikkaa.

Kuopion hiippakunnan kolmas piispa O. I. Colliander oli myös fennomanian tukija. Hänen lyhyttä piispuuden aikaansa (1897–1900) sävytti jo vuoden 1898 keisarillinen julistus piispanistuimen muutosta Kuopiosta Ouluun ja muuton valmistelut. Mustakallio osoittaa, miten Oulun päättäjät eivät erityisemmin tulleet vastaan piispantalon tonttiasioiden järjestämisessä, mikä ei piispaa ilahduttanut. Colliander jatkoi ehkä edeltäjänsäkin ärhäkämmin lestadiolaisuuden vastustamista ja pyrki sulkemaan sen kirkon ulkopuolelle. Hän pyrki myös saamaan maallisen oikeuden kautta ennakkopäätöksen, jonka mukaan lestadiolainen pappi oli harhaoppinen ja kelvoton kirkon virkaan. Senaatti teki kuitenkin tyhjäksi tuomiokapitulin päätöksen.

Piispa J. R. Koskimiehen työn ja merkityksen osoittaminen kirkonmiehenä (piispana 1900–1936) on Mustakallion tutkimuksen antoisimpia osioita. Piispanvaalista käytiin ankara henkilökohtaisuuksiin menevä lehtisota, jota ulkopuolisetkin ihmettelivät. Piispan keskeiseksi kriteeriksi nousi, että piispan on oltava ”piispan näköinen”, sellainen ”tanakkarakenteinen mies, jonka joukostakin voi heti eroittaa”. Koskimies oli radikaali fennomaani. Ilmeisen ratkaisevaa oli, että arkkipiispa Johansson teki hänen puolestaan poliittista selustatyötä Bobrikovin suuntaan. Näin keisari nimitti Koskimiehen piispaksi, toiselta sijalta kuten aikanaan Frosteruksenkin. Koskimiehellä oli toki takanaan myös laaja kannatus. Musta-

kallion kuvaamassa piispassa tulee esille paitsi piispan omaperäisyys ja kansanläheisyys myös hänen laajempi kirkollis-yhteiskunnallinen aktiivisuutensa. Oululaisia kiinnostanee Koskimiehen kriittinen asenne oululaisuutta kohtaan.

Assessori, tuomiorovasti ja piispa J. A. Mannermaan Mustakallio esittelee suorastaan eturivin kirkollis-yhteiskunnallisena vaikuttajana paitsi kirkossa, kirkolliskokouksessa, raamatunkäännöskomiteassa ja hiippakunnassaan, myös puoluepolitiikassa ja valtiopäivillä. Mannermaa oli kokoomuspuolueen perustajia (1918). Hän oli merkittävä kokonaiskirkollinen uudistaja, joka vaikutti esimerkiksi kirkkopäivien aloittamiseen. Mannermaa oli kes totehdokas moniin piispanvirkoihin, kunnes pohjalaisena lopulta hyväksyi viidennen tarjotun Oulun piispuuden.

Mustakallio on tutkinut perusteellisesti myös Oulun hiippakunnan jakamisen, Kuopion hiippakunnan perustamisen ja Eino Sormusen valinnan sen piispaksi vuonna 1939. Sormunen oli piispoista jo kolmas, jonka esivallan edustaja, nyt presidentti Kyösti Kallio, nimitti piispaksi toiselta ehdokasijalta. Kallion menettelyn taustoihin Mustakallio tuo uutta valoa.

Mustakallio on ollut kiinnostunut myös kaikkinaisesta kirkollisesta tapakulttuurista yksityiskohtineen. Ne tuovat elävyyttä ja konkretiaa hiippakuntahistoriaan. Nyt tiedämme senkin, mihin perustui hiippakunnan seurakuntalaisten käsitys siitä, että piispa Koskimiehellä on ”hevosen muisti”. Piispaallinen automobiiliharrastus on oma tarinansa. Sitaatit on valittu osuvasti hyvällä maulla. Tutkimuksellinen täsmällisyys ja luistava, selkeä esitystapa ovat historiategoksesa hyvässä sopusuhteessa. Kirjassa näkyvät sekä puut että metsä. Lähdeviitteet sivujen alaosassa palvelevat vaivattomasti lukijaa. Tunnustusta on annettava myös kirjan teknisestä toteutuksesta ja visuaalisesta ulkoasusta, nelivärisestä painatuksesta ja kuvituksesta.

Kaiken kaikkiaan hiippakuntien kannatti odottaa historiikirjaansa. Sehän lopulta kuitenkin jää historiaprozessista pysyväksi ja tärkeimmäksi muistoksi.

JOUKO VAHTOLA
PROF., OULU

JOHAN RAATTAMAA
Brev och skrivelser.
Haparanda: Bokförlaget
Biblioteka Laestadiana
2000. 493 s.

ERKKI ANTTI JUHONPIETI
Brev och skrivelser.
Haparanda: Bokförlaget
Biblioteka Laestadiana
2002. 265 s.

Katekeetta Juhani Raattamaa (1811–1899) oli merkittävin niistä maallikkosaarnaajista, joiden johtoon Lars Levi Laestadiuksen (1800–1861) saarnatoiminnasta virinnyt herätys jäi ”provastin” kuoltua. Pohjoiskalotin tunnetuimpaan maallikkosaarnaajaan kohdistuvan tutkimuksen kannalta merkittävin lähdejulkaisu on (apulais)professori Pekka Raittilan (1976) julkaisema Raattamaan kirjeiden ja kirjoitusten laitos. Joitakin kirjeitä on toki löytynyt tuon julkaisun jälkeenkin.

Pekka Raittilan lestadiolaisuuden historiaan kohdistunut laaja-alainen tutkimustyö tuotti 1970-luvulla myös toisen merkittävän lähdejulkaisun. Raittila julkaisi Tornionlaakson johtaviin saarnaajiin kuuluneen Erkki Antti Juhonpietin (1814–1900) kirjeet ja kirjoitukset 1979. Erkki Antti oli 1800- ja 1900-luvun taitteessa hajaantuneessa herätysliikkeessä niin sanottu vanhoillisen perinteen henkinen isä, vaikka hajaannus sai näkyvän ilmauksensa vasta hänen kuolinvuotenaan.

Haaparantalainen kauppias Lars-Erik Wikberg on lestadio-

laisuuden historiaan paneutunut maallikkoteologi, jonka toiminta lestadiolaislähteiden julkaisijana ansaitsee tunnustuksen. Bokförlaget Biblioteka Laestadiana julkaisi Laestadiuksen juhlavuonna (2000) ruotsinnoksen Raittilan toimittamasta Raattamaan tekstien kokoelmasta. Tekstit käänsi suomesta ruotsiksi Pajalassa vaikuttanut tehtailija-saarnaaja Henry Kero. Ruotsinkielinen laitos on lähes identtinen vuonna 1976 ilmestyneen alkuperäisteoksen kanssa. Tuon ajankohdan jälkeisiä Raattamaa-löytöjä ei ole otettu mukaan. Sen sijaan suomenkielisestä laitoksesta poiketen on mukaan otettu vuonna 1881 *Kristillisessä Kuukauslehdessä* julkaistu Raattamaan elämäkerta, joka korvaa Raittilan vuoden 1976 laitoksen saatesanoissaan esittämät biografiset tiedot Raattamaan elämästä ja toiminnasta.

Pari vuotta myöhemmin (2002) Bokförlaget Biblioteka Laestadiana julkaisi edellä mainitun Juhonpietin tekstien kokoelman. Sen käänsi myös Henry Kero. Ruotsinkielinen laitos sisältää myös Raittilan laatiman Erkki Antin pienoiselämäkerran sekä kirjeiden historiallista taustaa koskevat selvitykset.

Vaikka Ruotsin Tornionlaaksossa on perinteisesti osattu lukea suomea ja puhua meänkieltä, on näiden kokoelmien kääntäminen ymmärrettävää. Nuoret eivät välttämättä jaa enää suomalaisia juuriin samalla tavalla kuin edeltäneet sukupolvet. Lisäksi 1800-luvun lestadiolaisuuden merkittävien maallikkojohtajien elämä, toiminta ja uskonnollis-opillinen ajattelu tulee näin laajemmin tunnetuksi Skandinavian maissa.

JOUKO TALONEN
PROF., VANTAA